

**„OARECUM”. DESPRE MODELUL POLONEZ ÎN TRANZIȚIA ROMÂNEASCĂ
(1990-1992)
“SOMEHOW”. THE POLISH MODEL IN THE ROMANIAN TRANSITION
(1990-1992)**

Mihai Ghițulescu*

10.52846/AUCSI.2025.1.05

Abstract

“I like to look at Romania in the Polish mirror, and at Poland in the Romanian mirror” Adam Michnik once said at a conference in Bucharest. Beyond the vividness of the phrasing, this approach can prove very useful historically, especially concerning the transition from communism to democracy and a market economy. Poland and Romania are diametrically opposed examples: slow and peaceful regime change, but also economic “shock therapy” on one side; a bloody revolution, but also “gradualism” on the other. As events in Romania were generally a few steps behind those in Poland, this paper proposes an analysis of how Romanians related to the Polish model in the first years of post-communism, following three main directions: (1) institutional changes; (2) economic reforms; the birth of the civil society and its attitude towards the old and new power. Although there was much talk about the Polish model at the time, and later, historians and political scientists saw some things in the “Polish mirror”, Romanian political leaders of 1990-1992 proved rather evasive when this topic was brought up. Asked if he was aware of the developments in Poland, former President Ion Iliescu replied: “Somehow”.

Key words: *Poland, Romania, transition, reform, democracy, communism, capitalism.*

În luxuriantul proces al schimbărilor de regim începute în 1989, Polonia și România sunt cazuri opuse din cele mai multe puncte de vedere. În primul rând, condițiile inițiale au fost diferite: pe de o parte, istorie recentă agitată, cu opoziție masivă și organizată, dar și cu măsuri de liberalizare acceptate de puterea comunistă; pe de alta, sumbră stagnare, chiar paralizie, cu manifestări de opoziție răzlețe și individuale și cu refuzul unei minime reforme politico-economice; pluralism limitat și, în mare măsură, mimat, vs. monolitism fără breșă; datorie externă uriașă și relativă bunăstare personală (în comparație cu România) vs. datorie achitată și populație traumatizată de sărăcie (Filip-Afloarei, 2023: *passim*). Au urmat parcursuri diferite: trecere lentă și pașnică la democrație vs. schimbare rapidă și violentă; guvernare anti-comunistă vs. guvernare post/neo/cripto-comunistă; reforme economice radicale („Big Bang” sau „terapie de șoc”) vs. gradualism „stop-and-go” (Balcerowicz, 1995: *passim*). Cum Polonia a fost, în cele mai multe privințe, cu

* Lector universitar doctor, Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale, Str. A.I. Cuza, nr. 13, Email: mihai.ghitulescu@edu.ucv.ro.

câțiva pași înainte, iar experiența sa a fost percepută ca una de succes, putem observa, istoric, cum s-au raportat românii (guvernanți, opoziție, societate civilă) la aceasta. În termenii lui Adam Michnik, putem încerca să privim „România în oglinda poloneză”, și, fatalmente, mult redus și răsturnat, „Polonia în oglinda românească” (Michnik, Pleșu, 2011).

După cum am spus, Polonia a fost cu câțiva pași înainte. În discursul public românesc din ultimii 35 de ani, există un persistent loc comun: Polonia e prezentată ca prima țară care a scăpat de comunism prin desemnarea ca prim-ministru a unui anti-comunist, Tadeusz Mazowiecki, în august 1989, iar România, ca ultima țară care a reușit asta, prin încă neclarele evenimente din 22 decembrie 1989. Fără a nega importanța acestor două borne cronologice, este suficient să lărgim doar puțin perspectiva pentru a ne da seama că vechile regimuri nu s-au prăbușit nicăieri peste noapte. Tentativele de ordonare cronologică strictă și de ierarhizare a intensității schimbărilor pot duce la simplificări și mistificări. E cinic, dar, dacă privim lucrurile superficial și pur formal, românii par să fi reușit, într-o singură zi, o schimbare mai profundă decât reușiseră polonezii – și oricare alți est-europeni – în decursul unui an. Teza, cultivată, mai clar sau mai difuz, de cei care au preluat puterea în 22 decembrie, este evident falsă.

La București se constituia atunci (Consiliul) Frontul(ui) Salvării Naționale (CFSN), structură provizorie care prelua „întreaga putere în stat”. Prin denumire, nu poate să nu trimită cu gândul la Consiliul Militar al Salvării Naționale, care a condus Polonia în timpul legii marțiale (decembrie 1981-iulie 1983). Aici, nu era „militar”, dar anunța că „se sprijină pe armata română”. Oricum, caracterul său era declarat excepțional, marcând, aparent, prin formulările din primul comunicat, o ruptură de trecut: „se dizolvă toate toate structurile de putere ale clanului Ceaușescu, Guvernul se demite, Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea”. Se propuneau „abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ” și organizarea de „alegeri libere”. Țara avea să se numească, simplu, „România”.

La Varșovia, în acel moment, încă funcționau aranjamentele de putere rezultate din negocierile de la „masa rotundă” (februarie-aprilie 1989) și din alegerile semi-libere din iunie 1989. Exista pluralism, chiar pluripartidism, dar, formal, regimul încă nu se schimbase radical; vechiul Partid Muncitoresc Unit din Polonia, în descompunere, își păstra pe hârtie rolul hegemonic. Generalul W. Jaruzelski era în continuare președinte. Un jurist polonez scria că: „La sfârșitul lui 1989, în loc să fie pioniera transformării, Polonia rămăsese pe margine. Sejm-ul curial, nedemocratic, vechea constituție de pe vremea lui Stalin și guvernul, incluzând încă generali comuniști, erau surprinzătoare pentru observatorii externi și îi iritau pe polonezi. Mai mult, în ceea ce privește numele, Polonia era încă Republica Populară Poloneză” (Górski, 2014: 8). Privind retrospectiv și contextual, aceste aprecieri par exagerate prin ton,

dar sunt corecte formal. Abia pe 29 decembrie, o nouă revizuire a Constituției, după cea din aprilie, a schimbat denumirea din Republica Populară Poloneză în Republica Poloneză și aa abrogat preambulul transformând „statul clasei muncitoare” în „stat democratic de drept” (*Ibidem*: 9).

În România, CFSN a exercitat timp de o lună și jumătate întreaga putere în stat, până când, în perspectiva alegerilor, la sfârșitul lui ianuarie 1990, a decis să se transforme din structură de putere în partid politic. De fapt, intenția a fost să rămână și una și alta și doar protestele partidelor istorice, reînființate între timp, l-a făcut să bată în retragere și să renunțe la prima calitate. La începutul lui februarie, s-a constituit un organ legislativ pre-electoral, Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), sub conducerea aceluiași Ion Iliescu. Era format pe jumătate din reprezentanți ai fostului FSN, proclamați independenți, și pe jumătate din reprezentanți ai partidelor recent (re)constituite (peste 30), inclusiv noul FSN. Se adăugau reprezentanți ai minorităților etnice și ai Asociației Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR). Deși formal în minoritate, FSN era dominant tocmai prin fărâmițarea „opoziției” (trei membri indiferent de partid). Pentru unii, „pierderea monopolului puterii de către FSN s-a realizat într-o manieră care aduce aminte de modelul tranziției poloneze spre democrație” (Abraham, 2005: 175-176).

Nu avem cum să nu ne gândim la „masa rotundă” care avusese loc cu un an înainte în Polonia, dar interpretarea depinde de modul în care caracterizăm regimul politic românesc de la începutul anului '90, adică de intențiile, reale sau bănuite, ale lui Ion Iliescu și ale celor din jurul său. E clar că ei gândeau totul sub semnul provizoratului, ca un regim de tranziție. Dar o tranziție de la ce la ce? De la comunism la democrație deplină, caz în care o „masă rotundă” ar fi avut o importanță mai redusă și ar fi presupus poziții de egalitate a tuturor participanților implicați? Sau de la comunismul totalitar la un comunism reformat, mai blând, caz în care „masa rotundă” ar fi avut o importanță similară celei din Polonia, iar discuțiile ar fi avut loc între tânăra opoziție, în ansamblu, și FSN ca succesor de drept al PCR?

Personal, nu aş exagera intențiile perestroikiste ale lui Ion Iliescu și nici nu aş miza pe precizia și coerența planurilor sale. Sunt multe indicii că el a ieșit în prim-plan ca promotor al „socialismului cu față umană”. A trebuit să accepte – văzând, fără îndoială și evoluțiile din Polonia – îndepărtarea de socialism, încercând, totuși, să își păstreze cât mai mult din controlul puterii. Nu vom ști, probabil, niciodată la ce se gândea când a lansat faimoasa sintagmă „democrație originală”, dacă se gândea la ceva clar, dar nu putem să nu o asociem cu o alta: „modelul polonez de democratizare profundă a vieții politice”, de la referendumul din 1987. Mergând pe ideea de originalitate, presupunem că nu desemnau același lucru, dar oricum reprezentau paliative, jumătăți de măsură mai mult sau mai puțin oneste.

Evoluțiile politice ulterioare l-au făcut pe Iliescu să nu mai recunoască varianta moderată, perestroikistă și, deci, să respingă necesitatea „mesei rotunde”. După mai bine de un deceniu, la întrebarea „nu credeți că ar fi fost momentul în care România putea merge pe ideea a ceea ce au fost mesele rotunde în Polonia?”, a răspuns astfel: „Nu se poate pune semnul egalității între cele două situații. «Masa rotundă» din Polonia implica un partid care avea monopolul puterii... În România începutului de an 1990, după prăbușirea fostului sistem, nu exista un monopol al puterii, ci doar structuri statale ad-hoc” (Iliescu, Tismăneanu, 2004: 206); „La noi s-a produs o ruptură radicală în decembrie 1989” (*Ibidem*: 222). Măcar un monopol ad-hoc putea recunoaște, de vreme ce, în campania electorală din 1992 răbufnise: „În perioada de provizorat, când am constituit CPUN-ul, puteam să nu acceptăm așa ceva. În poziția în care ne aflăm noi acum, fostul Consiliu al FSN, puteam foarte bine să-l acceptăm la un dialog extraparlamentar” (Iliescu, 1996: 440).

Pe Ion Iliescu părea să-l fi deranjat orice asociere cu vechiul regim. Când Vladimir Tismăneanu i-a propus un dialog de genul celui avut de Michnik cu Jaruzelski, a reacționat ironic-amar: „și pe mine m-ai plasat pe post de Jaruzelski?” (Iliescu, Tismăneanu, 2004: 23). La rolul de Michnik, evident, nu putea avea pretenții. Dar și jena de a fi comparat cu Jaruzelski nu e chiar de înțeles. „Disidentul convertit” aprecia că acesta a reușit să „scoată Polonia din dictatură fără violență”, adăugând că „dacă n-ar fi fost Jaruzelski și Kiszczak, n-am fi avut o «masă rotundă», am fi avut un București, așa cum l-ați avut voi – cu Securitate, cu trăgători de elită, cu tot ce a fost” (Michnik, Pleșu, 2011). Or, meritul pe care Iliescu și l-a revendicat mereu și, în același timp, răspunsul la toate reproșurile care i s-au adus a fost menținerea „liniștii și a păcii” în țară.

Adversarii lui Ion Iliescu, din epocă sau de mai târziu, au considerat că primele luni ale lui 1990 au fost, de fapt, o continuare a regimului, în care avea sens să se vorbească de prezevarea rolului dominant al vechii puteri și de o „masă rotundă”, chiar dacă nu era considerată suficientă. Întrebat dacă are în vedere „modelul polonez de democrație”, principalul contracandidat din 1990, Radu Câmpeanu, a răspuns: „nu, modelul nostru fiind mai ales occidental, care pleacă de la ideea unei constituții, cu sistem parlamentar bicameral, cu o funcționare a democrației apropiată într-un fel de sistemul francez sau german, ceea ce nu cred că este cazul în Polonia” (Câmpeanu, 1990: 2). Evident, în aprilie 1990, chiar rămasă oficial sub semnul compromisului din urmă cu un an, Polonia era mult mai aproape de sistemele amintite decât România. Dincolo de necunoașterea realităților concrete din Polonia, afirmațiile liderului opoziției arată că românii nu înțelegeau mersul lucrurilor. Vedeau compromisul de la „masa rotundă” ca pe o soluție durabilă, când el era doar o deschidere a drumului spre democrația deplină. În aceste condiții, cum să aibă încredere în regimul instaurat de Ion Iliescu și CFSN?

Peste ani, când, mai detensionat, acesta din urmă a sugerat că CPUN poate fi considerat „o formă originală românească a mesei rotunde”, i s-a

reproșat că a folosit vechi „trucuri” comuniste, că „vocale opoziției democratice erau diluate de prezența parazită a partidelor de apartament inventate de FSN” (Pippidi, Arachelian, 2014: 88).

Privind în ansamblu, putem aprecia că drumul Poloniei spre democrația deplină a fost, mai încet formal, dar s-a dovedit mult mai rapid practic. Românii au avut și o „mică constituție”, și o „constituție” înaintea polonezilor. CPUN, spre deosebire de „masa rotundă”, a stabilit de la început alegeri libere. Dar rezultatul lor a menținut hegemonia celor considerați neo-sau cripto-comuniști. A fost nevoie de alternativa la guvernare din 1996, când în Polonia se petrecuse deja „restaurația de catifea”, pentru ca România să fie percepută, atât din interior, cât și din exterior, ca o democrație veritabilă.

Mai mult s-a vorbit despre „modelul polonez” în plan economic. Din păcate, ca neeconomiști, nu putem vorbi despre asta decât superficial și impresionist. Asemenea tuturor celorlalte țări care au ieșit din comunism, și România a trecut prin dilema: terapie de șoc sau reformă graduală. Dar nu a ajuns la aceasta din prima. Inițial, gândul celor mai mulți s-a îndreptat spre o așa-numită economie mixtă, în care statul, ca principal agent economic, tolerează sau chiar încurajează un sector privat, mai mult sau mai puțin limitat. Ideea, cu vechime și destule experiențe în lume, fusese într-o oarecare măsură aplicată în Polonia în anii '80, dar lipsise în România, sigur, dacă dăm la o parte *bișnița*, adică afacerile ilegale. În primele zile de după căderea lui Ceaușescu, spre o economie mixtă trebuia să se îndrepte România, în mintea celor care nu voiau, nu îndrăzneau sau nu puteau (încă) să treacă dincolo de „socialismul cu față umană”. Iată cum relatea al doilea prim-ministru postdecembrist, Theodor Stolojan, întâlnirea sa cu primul prim-ministru postdecembrist, pe 26 decembrie 1989: „Petre Roman se uită la mine și mă întreabă direct: ce cred că trebuie făcut pentru viitor? Bazat pe informațiile pe care le aveam din rapoartele FMI și ale BIRD, cu privire la reformele de deschidere politică și economică, care începuseră de mai mulți ani în Polonia și Ungaria... i-am prezentat câteva direcții de reformă pentru o economie mixtă... Prim-ministrul i-a recomandat lui Ioan Pățan [ministru de finanțe din martie 1988 până în iunie 1990] să-i facă propunerea de a mă numi prim-adjunct al ministrului și să încep să lucrez la programul de reformă” (Stolojan, 2020: 78). Observăm un decalaj de informare: știa de reformele începute în Polonia „de mai mulți ani”, care erau mai degrabă eșecuri, dar nu părea să știe ce se întâmpla chiar în acele momente.

Încă din septembrie 1989, la Varșovia, o comisie de economiști condusă de ministrul de finanțe Leszek Balcerowicz lucra la un proiect de reformă extensivă pentru trecerea rapidă de la economia planificată la cea de piață. În decembrie, parlamentul polonez, dar și FMI, aprobau ceea ce rămăsese în istorie sub numele de „Planul Balcerowicz”, un set de 10 acte normative, care s-au aplicat începând din ianuarie 1990. A fost și rămâne ca un prototip al „terapii de șoc”, presupunând o „transformare sistemică mult mai extinsă și

mai radicală decât în toate cazurile anterioare de reforme orientate spre economia de piață”, iar transformarea sistemică (liberalizare, privatizare) trebuia să fie însoțită de măsuri de stabilizare, întrucât Polonia se confrunta, pe lângă datoria externă uriașă, hiperinflație și penurie de produse (Balcerowicz, 1995: 296). Reforma nu s-a făcut fără rezistențe (și înainte, și după punerea în aplicare) și fără sacrificii (principalul fiind creșterea șomajului), dar, în trei ani, a început să producă efectele scontate, în principal scăderea inflației și creșterea PIB-ului.

România a trebuit să renunțe și ea la ideea de „economie mixtă”, dar a târânat trecerea la o veritabilă economie de piață, devenind un exemplu de „gradualism stop-and-go”. Mai mult, Balcerowicz însuși vorbea de „natura parțială și contradictorie a reformelor din România” (*Ibidem*: 217), care s-a dovedit cea mai slabă la capitolul stabilizare. În sinteză, „până târziu în 1993, România a avut o politică economică diametral opusă cele a Poloniei, o politică gradualistă stop-and-go în materie de liberalizare și menținerea unor constrângeri bugetare slabe... Prin urmare, nu trebuie să surprindă că, în comparație cu Polonia, România a avut cele mai proaste rezultate în materie de inflație și de PIB. Condițiile economice inițiale ale României nu par mai complicate decât cele ale Poloniei. Exemplul României sugerează, prin urmare, ce s-ar fi întâmplat cu economia poloneză în 1990-1993 dacă Polonia ar fi respins reforma amplă și radicală și ar fi optat în schimb pentru o abordare mai *soft*” (*Ibidem*: 326-327).

Unii români au spus că „am avut și noi un Balcerowicz al nostru” (Mărculescu-Matiș, 2021) și s-a numit Tudorel Postolache, economist, academician. În februarie 1990, acesta a fost numit în fruntea unei comisii guvernamentale pentru elaborarea unui plan de reformă economică, iar în aprilie a publicat o *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România* (Postolache, 1990) – deși nu există referință expresă, unii i-au zis „variantă românească a planului Balcerowicz”. Dar Postolache era un om de știință, nu un decident politic, calitate pe care, se pare, a refuzat-o explicit (Roman, 2017: 163). Schița sa cuprindea atât o variantă radicală, cât și una moderată. Cea dintâi prevedea convertibilizarea leului, liberalizarea prețurilor, privatizare, deschidere către capitalul străin. Era o tranziție graduală, dar în ritm rapid (2-3 ani) (Stolojan, 2020: 82-83). Aceasta a fost preluată în programul primului guvern de după alegeri, dar nu a fost pusă în practică decât parțial și lent. Balcerowicz a afirmat încă din 1995 că încetineala românească nu a fost cauzată de condițiile sociale și economice, ci a fost „dictată de factori politici” (Balcerowicz, 1995: 211). Douăzeci de ani mai târziu avea să o spună mai plastic: „Problemele voastre n-au fost din vina minerilor, ci din cauza faptului că în primii ani n-au existat lideri reformatori în guvernul României” (Balcerowicz, 2015). Cei doi prim-miniștri de până în 1992 pretind că erau reformiști, dar au fost sabotaji de forțele conservatoare. Ba chiar primul îl acuza pe al doilea că, „deși înțelegea cu claritate”, se lăsa

„împins de unele personalități”, cum ar fi președinții celor două camere, bătrânii comuniști Dan Marțian și Alexandru Bârlădeanu (Roman, 2017: 191). Aceștia din urmă „voiau mai mult sau mai puțin un fel de *perestroika*, adică, da, economie de piață, dar să fim atenți... Să păstrăm o putere a statului concentrată în economie... De fapt, această viziune ar fi însemnat și a însemnat introducerea unei contradicții în istoria României. În Polonia, unde această contradicție a fost evitată, lucrurile au mers mai repede și mai bine; e vorba de așa numitul plan Balcerowicz... Și ca să ne fie și mai greu cu acest adevăr, și ca să purtăm și mai greu această povară, trebuie să amintesc că Polonia a plecat de la un nivel de productivitate în industrie chiar mai scăzută decât România” (*Ibidem*: 168-169).

Merită notată relatarea unui fost ministru de interne! Bătrânul Bârlădeanu, fost reprezentant al României la CAER, i-ar fi spus premierului Roman într-o ședință: „Eu cred că reforma ta este prematură. Dovedește diletantism... Vrei să distrugi economia! Vrei să construiești capitalism în România! Asta vrei!” (Ursu, 2015: 236). Se pare că, nici la un an de la Revoluție, unii nu se îndepărtaseră de „socialismul cu față umană” și de „economia mixtă”. Să adaugăm că discuția ar fi avut loc în fața președintelui Iliescu, care nu ar fi avut reacție. Căci Iliescu, nota Roman, „s-a lăsat influențat exact în stilul său oscilant: pe de o parte înțelegea, datorită în special explicațiilor furnizate de către Tudorel Postolache [...], pe de altă parte sprijinea tradiția gândirii economice anterioare, rereformată, care îi avea ca partizani pe apropiații săi politici” (Roman, 2017: 191).

Întrebat, după mai bine de un deceniu, „cât știți despre reformele din celelalte țări? Ați urmărit în special Polonia...”, Iliescu a răspuns „Oarecum”, minimalizând importanța modelelor externe: „în 1990, nimeni nu avea mai lucruri realizate; erau numai proiecte”. Or, știm, în Polonia un mare proiect era în plină derulare. A recunoscut că, dacă s-ar fi urmat strategia Postolache, „poate că făceam multe lucruri mult mai bine”. Motivația faptului că nu s-au făcut era, după el, că premierul Roman s-a luat cu altele și nu s-a ținut de reformă: „deși Petre Roman a fost printre susținătorii acestei elaborări, Guvernul a fost dominat, în practică, de probleme curente, foarte complicate și, sub presiunea realităților, a improvizat când a fost să ia decizii strategice cu impact major” (Iliescu, Tismăneanu, 2004: 258). Uitase că, la vremea respectivă, încercase să argumenteze că modelul polonez nu poate fi urmat în România din mai multe motive: „Polonia de zece ani experimentează trecerea la economia de piață” (Iliescu, 1996: 507) – ceea ce, am precizat deja, era considerat irelevant, dacă nu defavorabil pentru reformă; urmând terapia de șoc, polonezii „au intrat în mari dificultăți” (*Ibidem*: 541), cu tot sprijinul occidental primit, pentru că „s-a bucurat de o presă mai bună, de o imagine mai bună” (*Ibidem*: 507) decât România. Roman, dimpotrivă, susținea că și interesul internațional ar fi fost favorabil reformelor în România, aducând ca exemplu participarea sa la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, la

Începutul anului 1991. S-a întâmplat să fie acolo și Balcerowicz, „care prezenta deja primele rezultate, așadar primele succese ale Poloniei privind reforma”, fără prea mare succes de public: „au fost una sau două întrebări. Sala era cam 30% plină”. În schimb, la discursul premierului român, sala era „arhiplină, cu zeci de camere de luat vederi, înșirate printre rânduri și pe scările sălii”; „au fost 34 de întrebări” (Roman, 2017: 214-215).

Privind retrospectiv, schimburile de replici dintre liderii tranziției românești sunt comice. Ezităările lor de atunci au costat țara câțiva ani de întârziere pe traseul spre integrarea europeană. Abia în 1995, când terapia de șoc poloneză era complet validată experimental, atât guvernul cât și opoziția din România i-au recunoscut, chiar dacă doar implicit, valoarea de model prin consensul asupra *Strategiei de pregătire a integrării României la Uniunea Europeană*, coordonată de același Tudor Postolache. După schimbarea politică din 1996, au urmat și la noi transformări economice mai radicale, sigur nu de intensitatea celor din Polonia, rămase în istorie sub numele de „reformă pe pâine”.

În final, voi spune câteva cuvinte despre modul în care tânăra societate civilă românească s-a raportat la Polonia. E un subiect prea larg și difuz pentru a fi tratat cât de cât sistematic. Sunt câteva cuvinte care îmi vin în minte: frustrare, admirație, invidie. Intelectualii români, erau frustrați că, în anii '80, nu fuseseră și ei asemenea celor polonezi care, acum, apăreau în postura de câștigători istorici. Oricât ar fi încercat unii să își aroge postura de disidenți/rezistenți, nu puteau ajunge cu pretențiile la „nivelul polonez”.

Încercau, în noile condiții, să se sincronizeze din mers și acordau mare atenție Poloniei în general, intelectualității poloneze și vedetei Adam Michnik, în special. Prima organizație civică, *Grupul pentru Dialog Social*, a editat din ianuarie 1990 *Revista 22*, care a fost constant atentă la prezentul și la trecutul recent polonez, publicând, printre altele, traduceri ale unor articole și interviuri ale lui Michnik. Adesea, susțineau urmarea „modelului polonez” în economie, uneori cu oarecare naivitate, parcă neînțelegând eforturile pe care acesta l-ar fi presupus, alteori, parcă înțelegându-le, dar știind că așa ceva nu se va petrece la noi. În august 1990, a fost publicat un întreg număr special (nr. 33/31 august) „Fenomenul polonez. Gdansk, 1980-1990”.

Dar intelectualii își doreau mai mult decât să scrie și să fie citați. Doreau să fie activi civic, politic, istoric. Voiau să se implice direct, altfel „peste câțiva ani ne vom întreba de ce am pierdut iar o șansă istorică” (Tănase, 1990: 2). Credeau, și după alegerile din 20 mai 1990, că „jocul politic... sinucigaș” al puterii creează „toate premisele pentru ca forțele de opoziție din țara noastră să se constituie într-o alianță de anvergură, într-o luptă de tip Solidaritatea sau de tip Forumul Civic” (Pavel, 1990: 4-5).

Au existat mai multe organizații inspirate din Polonia – în unele cazuri, cum a fost *Solidaritatea universitară*, creată de viitorul președinte Emil Constantinescu (iunie 1990), modelul fiind evident – dar nu puteau pretinde

coagularea unor forțe substanțiale. Un salt a fost constituirea, în decembrie 1990, a *Alianței Civice*, care și propunea să reprezinte „după modelul polonez sau cehoslovac partea activă și responsabilă a societății noastre”. Alianța a jucat un rol politic destul de important prin implicarea în Convenția Democratică și pregătirea schimbării de putere din 1996, dar a vedea în apariția sa „o cotitură decisivă în viața politică de după 1989” (Durandin, Petre, 2010: 199) este exagerat. La fel, deși este adevărat că ea a fost creată „după modelul polonez care prinsese viață cu 10 ani mai devreme” (Ganea, 2016: 228), este și mai exagerat să o considerăm „replică românească [chiar și miniaturală] a sindicatului Solidaritatea” și, cu atât mai puțin, „echivalentul Solidarnosc” (Eadem: 215). Oricum, solidaritatea a rămas mereu un cuvânt preferat al fondatoarei Alianței Civice, Ana Blandiana, în ton cu sloganul „Nu putem reuși decât împreună”.

Privind înapoi la ambițiile societății civile de la începutul anilor '90, impresia este, dacă nu de eșec, de mare consum de energie cu rezultate mult sub așteptări. Intelectualii români erau conștienți că, pentru a juca un rol politic real, era nevoie să ajungă la mase. „Soarta unei eventuale democrații în România depinde în principal de alianța intelectualilor cu muncitorii”, scria primul președinte al GDS, viitorul politician și politolog Stelian Tănase (Tănase, 1990: 2). Este o afirmație influențată clar de experiența poloneză și de spiritul Solidarității. Alianța nu s-a putut realiza, „prăpăstiile” nu au fost niciodată acoperite, muncitorii au rămas mereu captivi electoral celor numiți neo- sau cripto-comuniști. Și, totuși, o democrație, nu chiar originală, s-a construit în România.

A fost corect pentru intelectualii români să gândească, după decembrie 1989 și, mai ales, după mai 1990, în termeni Poloniei din deceniul anterior, să-și scrie scenariul după modelul vechii Solidarității, când chiar polonezii îl rescriau? Cred că nu au simțit bine momentul. Și-au exagerat întârzierea. Nu și-au dat seama că, în ciuda tuturor rezistențelor și obstacolelor, România trecuse ireversibil într-o cu totul altă epocă, în care politica nu se mai făcea cu syndicate și cu mișcări civice, cu intelectuali și muncitori curajoși, ci cu partide și politicieni. Erau asemenea unor oameni proaspăt eliberați, care își făceau de lucru cu mașinile de scris, când lumea trecuse deja în era calculatoarelor.

Nu am o încheiere pentru toate acestea și, cu atât mai puțin concluzii. E doar istorie.

Bibliografie

1. Abraham, Florin, *România de la comunism la capitalism (1989-2004). Sistemul politic*, București, Editura Tritonic, 2005.
2. Afloarei-Filip, Daniel, *Un deceniu zbuciumat. România și criza regimului comunist din Polonia în anii '80*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023.
3. Balcerowicz, Leszek „Cum a reușit Polonia, de ce a eșuat România. Explicațiile inventatorului terapiei de șoc poloneze”, 25 mai 2015

(<https://www.digi24.ro/stiri/economie/cum-a-reusit-polonia-de-ce-a-esuat-romania-explicatiile-inventatorului-terapiei-de-soc-poloneze-395862>).

4. Balcerowicz, Leszek, *Socialism, Capitalism, Transformation*, Budapest, London, New York, Central University Press, 1995.

5. Câmpeanu, Radu, „Cred în marea putere de adaptare a românilor”, *Adevărul de Cluj*, anul II, nr. 95, 13 aprilie 1990, p. 2.

6. Durandin, Catherine, Zoe Petre, *România post 1989*, Iași, Institutul European, 2010.

7. Ganea, Laura, *Prezentul demnității. O istorie altfel*, București, Editura Rao, 2016.

8. Górski, Grzegorz, „Constitutional changes in Poland between 1989 and 1997”, *Law and Administration in Post-Soviet Europe. The Journal of Kolegium Jaggiellonskie Torunska Szkola Wyzsza*, Vol. I: 5-15, 2014.

9. Iliescu, Ion, *Momente de istorie*, vol. III, București, Editura Enciclopedică, 1996.

10. Iliescu, Ion, Vladimir Tismăneanu, *Marele șoc de la finalul unui secol scurt*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

11. Mărculescu-Matiș, Alina, „Tranziția României pe înțelesul tuturor. De la deceniul pierdut la succesul care s-a putut”, 15 iulie 2021 (<https://panorama.ro/tranzitie-romania-explicata/>).

12. Mungiu-Pippidi, Alina, Vartan Arachelian, *Tranziția. Primii 25 de ani*, Iași, Editura Polirom, 2014.

13. Pavel, Dan, „Așteptându-l pe Walesa”, în *Revista 22*, anul I, nr. 38, 5 octombrie 1990, pp. 4-5.

14. Postolache, Tudorel (coord.), *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, București, ICCV, 1990.

15. Roman, Petre, *Despre pasiune în vremuri de libertate*, București, Editura Cartea românească, 2017.

16. Stolojan, Theodor, *Decizii, controverse, mituri în economie și politică (1961-2020)*, București, Editura Academiei Române, 2020.

17. Tănase, Stelian, „Eșecurile noastre”, în *Revista 22*, anul I, nr. 33, 31 august 1990, p. 2.

18. Ursu, Doru Viorel, *Arta sinuciderii*, București, Creative Publishing, 2015.

19. „O întâlnire în Paradis. Dialog Adam Michnik-Andrei Pleșu”, 25 mai 2011 (<https://www.eurozine.com/o-intilnire-in-paradis/>).